

SAĞLIK BAKANLIĞI
Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü
Hasta Hakları ve Tıbbi Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı
Bakanlık Yayın No:963

ULAKBİM TR Dizinde Taranmaktadır

Hakemli Dergi
TSHD
Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi

ISSN: 2149-309X-Biannually
https://edergi.saglik.gov.tr/
https://dergipark.org.tr/tr/pub/tshd
Yıl/Year: 2024 Haziran/June Sayı/Issue:23

SAĞIR BİREYLERİN DAMGALANMA DENEYİMLERİ*

Fatmanur ALSANCAK¹
Yasemin ÖZKAN²

Makale Bilgileri/ Article info

Makalenin Türü/Article Type: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi / Date Received: 19.10.2023

Kabul Tarihi / Date Accepted: 19.02.2024

Yayın Tarihi / Date Published: 11.06.2024

DOI: 10.46218/tshd.1378444

Makale Künyesi/To cite this article: Alsancak F. ve ÖZKAN Y. (2024, Haziran). Sağır Bireylerin Damgalanma Deneyimleri. Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi, 23 (1), 13-30.

Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Araştırma Görevlisi Doktor, Sakarya Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Orcid: 0000-0002-1414-3358, fatmanuralsancak@sakarya.edu.tr

Öz

Engelli bireylerin temel haklarını tehdit eden unsurlara karşı mücadele için gelişen Engelli hakları hareketleri, sosyal politika süreçlerinde meydana getirdiği önemli değişimlerle birlikte kolektif bir sağır kimliği bilincini üretmiştir. Türkiye’de yaklaşık 3 milyon kişinin Sağır veya işitme engelli olarak tanımlandığı tahmin edilmektedir. Sağır toplulukların kimliklerine ilişkin çalışmalarda engellilik modellerinin terk edildiği ve sosyal azınlık modeline yaklaşıldığını vurgulamaktadır. Bu çalışmanın amacı sağır bireylerin yaşadıkları sosyal damgalanma deneyimlerini ortaya koymaktır. Sağır kimliği ve bu kimliğin oluşumunda etkili olan unsurlar ve damgalanma deneyimlerini ortaya çıkarmak üzere nitel araştırma metodolojisinden yararlanılarak araştırma yürütülmüş olup Türk İşaret Dili (TİD) ile iletişim kuran 11 yetişkin sağır katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Sağır bireyler toplumsal damgalanmayı önyargıları ve kalıpyargıları içeren şüphe etme, acıma, farklı uyruklarla ilişkilendirme, işaret diline yabancılıkla bağlantılı sağırlığa inanmama, zorbalık ve diğer etiketleyici tutumlar ile karşı karşıya kalarak deneyimlemektedir. Bulgulardan hareketle sağırlara yönelik ayrımcı tutum ve davranışlar için sosyal uyum ve kabule yönelik farkındalığın artırılması, TİD’in yaygınlaştırılması, sosyal hizmette grupla çalışma ve makro çalışmalarla baskı karşıtı uygulamalara yönelik öneriler sunulmuştur

Anahtar Kelimeler: Sağır, Kimlik, İşitme engelli, Damgalanma

STIGMA EXPERIENCES OF DEAF INDIVIDUALS

Abstract

The Disability Rights Movement, which developed against practices that would threaten even the right to life of disabled individuals, produced a collective Deaf identity as well as the important changes it brought about in the fields of legal and social policy practices. It is estimated that 3 million people constitute the Deaf and hearing-impaired individuals in Turkey. It emphasizes that disability models are abandoned and the social minority model is approached in studies on the identities of deaf communities. The aim of this study is to reveal the social stigma experiences of Deaf individuals. This research, which was carried out in order to make the deaf identity and the factors effective in the formation of this identity and the experiences of stigma visible, was carried out using qualitative research methodology and was carried out with 11 adult Deaf participants who communicated with Turkish Sign Language. Deaf individuals experience social stigma by being confronted with prejudices and stereotypes, suspicion, pity, association with different nationalities, disbelief in deafness related to

*Bu çalışmada yazarın doktora tez çalışması için elde ettiği verilerden yararlanılmıştır.

¹ Araştırma Görevlisi Doktor, Sakarya Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Orcid: 0000-0002-1414-3358, fatmanuralsancak@sakarya.edu.tr

² Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Orcid: 0000-0002-2968-363X, ymozkan@gmail.com

foreignness to sign language, bullying and other labeling attitudes. Based on the findings, suggestions are presented for increasing awareness of social harmony and acceptance for discriminatory attitudes and behaviors towards Deaf people, disseminating sign language, working with groups in social work and anti-oppression practices through macro studies.

Keywords: Deaf, identity, Hearing impaired, Stigma.

1. Giriş

Toplumsal hareketler, kendilerini var eden sosyal sorunlara yönelik düşünsel değişiklik hedefi ve çözüm önerileri etrafında bireyleri harekete geçirmek üzere gerçekleştirilen eylemlerdir. Batı dünyasında meydana gelen engelli hakları hareketleri de engelli bireylerin yaşama haklarını tehdit eden konulara karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Engellilik üzerine çalışmalar yürüten bazı araştırmacılar (Oliver, 1998; Barnes, 1995) engelli hakları hareketlerinin toplumsal bir hareket olarak değerlendirilmesini, engelli haklarına dair sorunların politik sistemin odağında olmasına, yapısal sorunlara eleştirel yaklaşılmasına ve engellilerle ilgili sorunların yalnızca yerel değil ülke sınırlarını aşan bir boyutta olmasına bağlamaktadır (Symeonidou, 2009). Engelli hakları hareketleri toplumsal bir kimlik mücadelesi özelliği taşımaktadır. Bu hareketlerden birisi de sağır topluluğunun kimlik mücadelesidir.

Biyolojik bakış açısının uzantısı olarak "sağlıklı" bir toplum meydana getirme idealini gerçekleştirebilmek üzere bireyleri "normalleştirme" çabaları bağlamında 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan işitemeyen bireyleri ses çıkarmaya ve konuşmaya zorlayan bakış açısı Avrupa'daki sağır okullarında benimsenmeye başlamıştır. *Oralist yaklaşım* olarak adlandırılan bu yöntem, sağır öğrencilerin okullarda işaret dilini kullanmalarını önleyerek konuşma diliyle iletişim kurmalarını hedefleyen pedagojik bir yöntem olarak benimsenmiştir. Bu yaklaşım sağır kültürünü ve işaret dilini yasaklayarak sağır insanların engelli kalıbında değerlendirilmesini öngören bir bakış açısını yansıtmaktadır (McDonnell, 2016). İşaret dilinin yasaklanması gerektiğini savunan bakış açısı, bunu işaret dili kullanımının sağır insanların konuşmayı öğrenme motivasyonlarını azaltacağı iddiasına dayandırmaktadır (Hehir, 2009). Ancak bu iddianın toplumun sağır kimliğine bir tehdit ve damgalama zemini oluşturduğu göz ardı edilmiştir.

1970 yılında ABD'de engelli haklarına ilişkin yasal düzenlemeler için gerçekleştirilen eylemler günlerce sürmüştür. Bu yıllarda engelli örgütlenmelerinin birtakım sorunları bulunmaktadır. Farklı engellilik deneyimlerinin ortak engelli kimliği oluşturulmasını zorlaştırması bunlardan birisidir. Birçok görme ve işitme engelli mevcut yeti yitimlerinin dışında "normal" bireyler olduklarını savunmakta, hatta engelli kimliğinin "dayatılan bir şey" olduğunu düşünmektedir. Ana akım engelli hareketleri içinde yer almadan bir kimlik mücadelesine giren "sağır" topluluğu buna önemli bir örnek oluşturmaktadır. Bunun nedeni sağır

¹ Kavramsal olarak sağır, dilsiz, işitme engelli, işitme kayıplı gibi ifadeler sağır toplulukları içinde bir kimlik tartışmasının konusudur. Türkiye'de son yıllarda engellilere yönelik gelişen sosyal politika süreçleri engellilerin sorunlarını daha görünür kılmıştır. 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'da yapılan tanıma göre; fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşsal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen bireyler engelli olarak tanımlanmaktadır. Burada "S/sağır" kavramına olan çarpık bir eleştirel tutum olduğu, bu tutumun sağır topluluğunun farklılıkla özdeşleşen kimlik aidiyetini perdelediği görülebilir. Sağır çalışmalarında Amerikan sağır kültürüne yapılan atıflar öne çıkmakta, sağır kavramının çıkış noktası olarak ele alınmaktadır. Ancak çalışmaların zamanla genişlemesiyle birlikte günümüzde yalnızca Amerikan sağır toplulukları kastedilmemekte; bir sosyal azınlık grubu olarak kendi sosyokültürel değerlerine, normlara, yaşam tarzına ve dillere sahip oldukları üzerinde durulmaktadır (Bienvenu, 2001).

kişilerin kendilerini tıbbi bir açıklamanın tanımladığı insanlar olarak değil, dilsel bir azınlık olarak görmeleridir (Shakespeare ve Watson, 2011).

Engelli bireylerin yaşama haklarını bile tehdit edecek uygulamalara karşı gelişmeler, yasal ve sosyal politika süreçlerinde önemli değişimleri beraberinde getirmiş ve “sağır kimliği” üretmiştir. Buradan hareketle sağır insanların kendi kimliklerini nasıl inşa ettiklerinin anlaşılmasında damgalanmaya karşı ortaya çıkan tepkilerin çözümlenebilmesi için nasıl tanımlamalar ortaya koyduklarının anlaşılması gerekmektedir. Buna ilişkin olarak sağır kimliğinin Türkiye’deki dinamiklerini anlayabilmek üzere sağır insanların damgalanma deneyimlerinin incelenmesi gerekmektedir.

Türkiye’de sağır topluluğunun gelişimi ve kimlik edinme süreçlerine bakıldığında bu mücadelenin uzun yıllardır devam ettiği görülebilir. Her ne kadar işitme ve konuşma yetersizliğine sahip bireylerin sayısı ulusal araştırmalara dayanılarak tahmin edilse de sağır topluluğunun nüfusunun net olarak belirlenmesi zordur. Türkiye’deki sağır insanların demografik yapısıyla ilgili veriler incelendiğinde Türkiye Özürlüler Araştırması (2002), Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması (2010), İşgücü Piyasasının Özürlüler Açısından İncelenmesi Raporu (2011), Türkiye Nüfus ve Konut Araştırması, Türkiye Sağlık Araştırması ile Millî Eğitim Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, TÜİK ve Türkiye İş Kurumu tarafından yayınlanan veriler ile saha çalışmaları ve projelerden elde edilen verilerden yararlanılarak tahmini olarak 2,5-3 milyon kişinin sağır topluluğunu oluşturduğu tahmin edilmektedir. Yenidoğan İşitme Tarama Testlerinin 2003 yılından sonra hayata geçmesi ve 2009 yılı itibarıyla 81 ilde 584 merkezde yapılması (Kemaloğlu, 2016), işaret dilinde özel eğitim olanaklarının mevcut olmaması, Türk İşaret Dili (TİD)’nin yaygınlaşmasının önündeki engeller, erken tanılamada mevcut imkanların (cihaz ve yeterli altyapının) olmaması, araştırmaların eksik yönleri de Türkiye’deki sağır bireylerin net sayısını ortaya koymayı zorlaştırmıştır.

Türkiye’deki sivil örgütlenme ile sağır ve yaşadıkları sorunlar görünür olmuş ve uzun yıllardır yapılan çalışmalar sonucunda yasal mevzuatlarda TİD ve sağırlara yönelik gelişmelere zemin hazırlamıştır. Türkiye’de sağır ile ilgili ilk resmi sivil toplum örgütlenmesi sağır topluluğunun gelişmesine katkıda bulunan Süleyman Gök tarafından 1941 yılında Türkiye İşitme Engelliler Tesisat Derneği adı ile açılmıştır (Atayurt Fenge ve Subaşıoğlu, 2019). Aradan geçen 60 yıldan sonra 2005 yılında 5378 sayılı Kanunla TİD’in resmi bir dil olarak kabul edilmesinde Türkiye Sağır Milli Federasyonu (TSMF) ve Türkiye Sakatlar Konfederasyonu’nun çalışmaları etkili olmuştur. 2011 yılında yine TSMF öncülüğünde işaret dili tercümanı (TİD) olarak görev yapan bireylerin yeni bir sivil toplum örgütü çatısı altında mesleklerini geliştirebilmeleri için İşaret Dili Tercümanları Derneği kurulmuştur (TMSF, 2016). Bu kanun tüm engelli bireylere yönelik ayrımcı uygulamaların önlenmesi esasına dayandırılmıştır. 2006 yılında İşaret Dili Tercümanlığı Hizmeti Verecek Personelin Yetiştirilmesi ile Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik ile TİD tercümanlarının istihdamına yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Bu yönetmelik TİD tercümanlarının devlet tarafından tanınmasına yönelik atılan ilk adım niteliğindedir. Bu kanunun ardından 2011 yılında Türk İşaret Dili Sisteminin Oluşturulması ve Uygulanmasına Yönelik Usul ve Esasların Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik yayınlanmıştır. Bir diğer önemli dönüm noktası da Dünya Sağır Federasyonu (WFD)’nin 4 yılda bir

düzenlediği Dünya Sağırılar Federasyonu Kongresi'nin 2015 yılında "İnsan Çeşitliliğini Güçlendirmek" teması ile İstanbul'da gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bu sayede Türkiye genelinde sağırılar topluluğuna dair farkındalığın gelişmesi sağlanmış, bu gelişmelerle sağırıların yaşadığı birçok sorun gündeme gelmiş ve daha görünür olmaya başlamıştır. Ancak Türkiye'de sağır kimliğine hangi anlamların atfedildiğine dair çalışmalar oldukça azdır. Buradan hareketle bu çalışmada sağır bireylerin yaşadığı damgalanma deneyimleri incelenmiştir.

1. Teorik Çerçeve: Sağır Kimliği ve Damgalanma

Sağır kimliği kavramı sağırılar topluluğunun bir üyesi olmakla şekillenen benlik ve topluluk aidiyet duygusunu ifade etmektedir. Irene W. Leigh (2010) "*A Lens of Deaf Identity*" kitabı ile sağır toplulukların kimliklerine ilişkin çalışmalarda engellilik modellerinin terk edildiği ve sosyal azınlık modeline yaklaşıldığını vurgulamaktadır. Sağır kimliğinin "farklı" bir yaşama sahip olmanın azınlık grubu statüsü kazandıran bir eksiklik değil, farklı bir varoluş biçimini yansıttığını varsayan sosyal-azınlık modeline yaklaşılmaktadır. Bu grubun yaşadığı sorun, işitme farklılığından ziyade işiten insanların yaptığı gibi "işitme işlevi" gören parametrelerin yarattığı engellerde yatmaktadır. Örneğin, tiyatrolar işitsel diyalogu geliştirmek üzere inşa edilir, böylece metne, atfedilen anlama veya işaret dili yorumuna ihtiyaç duyanlar için eğlencenin önünde bir engel oluşturur. Tiyatrolardaki iletişimle ilgili sosyal ve politik öğeler, görsel olana güvenenlerin erişimine izin verme eğiliminde değildir ve bu nedenle bu bireyler için baskıcıdır. Olumlu bir insan-çevre etkileşimini kolaylaştırmak için sorumluluk doğrudan çevreye verilir. Bu bakış açısının Türkçe'ye *sağlamcılık* olarak tercüme edilen *ableist* karşıtı yaklaşımla ilişkili olduğu söylenebilir. Bu durum sağırılar topluluğunun damgalanma süreçleriyle yakından ilişkilidir.

Becker'e (2013) göre, toplumun temel norm ve davranışlarına uyum sağlayamayan, bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde "sapmış" davranışlar gösteren bireyler damgalanmaktadır. Becker özellikle grup davranışına uyum sağlamayan bireyleri "dışarıdakiler" olarak ifade etmektedir. Goffman ise bir ilişki biçimi olarak ele aldığı damgalama sürecinin dışlayıcı tutumlar ve ayrımcılık konusunda nasıl ele alındığını kuramsallaştırmış, damgalanan insanların bu konuya ilişkin vermiş oldukları tepkileri benlik üzerinden açıklamıştır. *Damga Örselelenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar* başlıklı çalışmasında Goffman kişinin bedeninin bazı fiziksel yönlerinin başkaları tarafından bir kez damga nedeni olarak nitelendirildiğinde ne tür problemler ortaya çıkabileceği üzerinde durmuştur. Özellikle sosyal kimlik ve somutlaştırma arasındaki yakın ilişkiye dikkat çektiği bu çalışmasında bireyin toplumsal kimliği üzerinde durmaktadır. Goffman (2020) birbirinden farklı damga tipleri bulunduğunu öne sürmekte ve bu damga türlerinin dışında kalan bireylerin "normal olanlar" olarak tanımlandığını belirtmektedir. Bu damga tiplerinden birisi bedensel bozukluklar ve engeller olarak ifade edilen fiziki deformasyonlardır.

Damgalama öncelikle etki alanına göre, birincil damgalama ve ikincil damgalama olarak sınıflandırılabilir. Birincil damgalama, (etkin, doğrudan damgalama) kişinin kendisine yönelik olan damgalamayı ifade ederken ikincil damgalama (hissedilen, dolaylı damgalama) kişinin aile bireylerine, arkadaşlarına ve yakınlarına yayılan, damgalanan kişiyle ilişkisi olan kişilerin de etkilendiği sosyal ve psikolojik bir süreçtir (Bos vd., 2013:

2). Alanyazında bir süreç olarak damgalamanın aşamaları; etiketleme, stereotipler, bilişsel ayırma ya da önyargılar, duygusal reaksiyonlar, sosyal konum kaybı ve ayrımcılıktır (Link ve Phelan, 2001; Corrigan ve Watson, 2002).

Sağır bireyleri farklı kılan özellikler onların toplum tarafından dışlayıcı unsurlara maruz kalmasına ve sağır kimliği ile var olma mücadelesine itmiştir. Osmanlı döneminden bu yana sahip olduğu zengin ve tarihsel arka plana rağmen bugün Türkiye’de yaşayan sağır bireylerin sağır kimliğine dair tanımlamalarıyla ilgili spesifik çalışmaların oldukça sınırlı olduğu söylenebilir. İstanbul İl Millî Eğitim Müdürlüğü Maarif Müfettişleri tarafından düzenlenen *Biz Olmadan Bizim Olmaz* başlıklı bir çalıştayda 2023 eğitim vizyonu doğrultusunda işitme engellilerin eğitim sorunları üzerine bir rapor yayınlanmıştır. Bu çalışmaya sağır, eğitimci ve dilbilimci akademisyenler, farklı sivil toplum kuruluşları, okul yöneticileri ile öğretmenler katılmış ve bir kamuoyu araştırması yapılmıştır. Çalıştay raporuna göre “doğuştan sağır bireyler için, işitme engelli sözcüğü yerine sağır sözcüğü kullanılmalıdır.” maddesine katılımcıların %75,5’i sağır sözcüğü kullanımının daha doğru olduğunu ifade etmiştir (Biz Olmadan Bizim Olmaz, 2019). 2022 yılında yayınlanan *Türk Sağır ve İşitme Engelli Halk Bilimi* başlıklı çalışmasıyla Sömen (2022) kimlik edinme sürecinin Türkiye’ye özgü yönlerini kültürel çerçevede ele almıştır. Bu çalışmada Türk Sağır kültürü dil ve kültürel öğeler bakımından incelenerek günümüzde sağır topluluğunun kendine özgü yönleri geniş bir çerçevede ortaya koyulmuştur.

2. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Alanyazında sağır kimliği, sağır kültürü veya sağır dünyası olarak yer verilen tanımlamalardaki çalışmalarda marjinal bir grup olarak ele alındıkları, bunun arka planındaki dil ve iletişim odaklı damgalayıcı unsurlar olduğu belirtilse de Türkiye’de yaşayan sağır insanların yaşadıkları baskı, ayrımcılık, dışlanma ve damgalanma deneyimlerine dair çalışmaların oldukça sınırlı olduğu söylenebilir. TİD ile ilgili gelişmelerin son yıllarda artış göstermesi sağır ile ilgili çalışmaları da hareketlendirmiş olsa da sosyal hizmet disiplininde müracaatçı grubu olarak yeni ele alınmaya başlandığı söylenebilir.

Uygulamalı bir meslek ve akademik bir disiplin olarak sosyal hizmetin odağında farklı özelliklere sahip müracaatçı sistemleri bulunmaktadır. Hedefinde insan ilişkilerindeki problemleri çözmek ve güçlenmeye yardımcı olmak olan sosyal hizmet uygulamasında, sosyal hizmet uzmanları bireylerin iyiliğini ve esenliğini geliştirmek üzere güçlenmelerini sağlamaya çalışır. Engelli gruplarla çalışırken de bireylerin içinde yaşadıkları grup ve topluluğun özellikleri ve toplumsal yapı bilgisi önemlidir. Bu bağlamda engellilerin insan hakları, engelli bireylerin farklılıklarını vurgulayarak birinci ve ikinci kuşak insan haklarının savunulmasını, yani sivil ve siyasal hakların yanı sıra sosyal ve kültürel haklarını da kapsayan bir bağlamda ele alınmasını vurgulamaktadır. İnsan hakları modeli “azınlıklar ve kültürel kimlikler” için de yer açarak uygun şekilde formüle edilmiş önleme politikasının engelli bireylerin insan haklarının korunmasının bir örneği olarak görülebileceği savunulmaktadır (Degener, 2017). Sağır topluluğu sosyal hizmet alan yazınında engellilerle sosyal hizmet alanında ele alınan bir müracaatçı grubudur. Yaşanan sorunlar sağır bireylerin içinde yaşadığı toplumsal sistem içinde değerlendirildiğinde dışlayıcı unsurlar daha iyi analiz edilecektir. Bu doğrultuda sağır bireylerin damgalanma süreçleri, bu süreçte yaşadıkları deneyimler incelenmeyi bekleyen sorun

alanlarından biridir. Böylece sağır bireyleri dezavantajlı pozisyona getiren sosyal sorunların analizine katkıda bulunulabilir. Buradan hareketle bu çalışmada TİD ile iletişim kuran sağır bireylerin yaşadıkları sosyal sorunlar “damgalanma” özelinde sağır kimliği ile birlikte ele alınarak incelenmiş ve sağır bireylerin yaşadıkları damgalayıcı unsurların ortaya koyulması amaçlanmıştır.

3. YÖNTEM

3.1. Desen

Sağır kimliği ve bu kimliğin oluşumunda etkili olan unsurlar ve damgalanma deneyimlerini ortaya koymak amacıyla yapılan bu kesitsel araştırma nitel araştırma metodolojisinden yararlanılarak yürütülmüştür. Nitel araştırma metotlarından fenomenolojik araştırma deseninde tasarlanan bu çalışmada bir fenomen olarak Sağır kimliğinin Türkiye’de yaşayan Sağır yetişkinler tarafından tanımlanma biçimleri ve yaşadıkları damgalanma deneyimlerine odaklı bir araştırma yürütülmüştür. Fenomenolojik araştırma araştırmacının katılımcılar tarafından tanımlanmış şekliyle bir fenomenle ilgili bireylerin yaşanılan deneyimlerinin betimlendiği kesitsel bir araştırma yöntemidir (Creswell, 2017). Patton (2018)’a göre fenomenolojik yaklaşımda insanların deneyimi nasıl anlamlandırdığını hem bireysel olarak hem de paylaşılan anlam olarak deneyimi bilince nasıl dönüştürdüklerinin keşfine odaklanılmaktadır. Bu doğrultuda doğrudan deneyimleyen kişiler olarak Sağır bireylerin sosyal damgalanmalarına dair yaşantıları nasıl algıladıkları ve anlamlandırdıklarına odaklanılmıştır.

3.2. Çalışma Grubu

Çalışma grubunu kartopu örneklem yolu ile ulaşılan 2’si kadın 9’u erkek olmak üzere 11 sağır yetişkin katılımcı oluşturmaktadır. TİD ile iletişim kuran sağır katılımcılara olasılıksız örneklem türlerinden kartopu örneklem yolu ile ulaşılmıştır. İlk katılımcıya araştırmacının daha önce eğitim aldığı kendisi de sağır olan bir eğitmen aracılığıyla ulaşılmıştır. Çalışma grubunun temel sosyodemografik özellikleri Tablo 1.’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Grubunun Özellikleri

Katılımcı	Yaş	Cinsiyet	Eğitim	Medeni Durum	Şehir
K1	43	Erkek	Üniversite	Evli	Sivas
K2	41	Erkek	Üniversite	Evli	İstanbul
K3	39	Erkek	Lise	Evli	Çankırı
K4	31	Erkek	Üniversite	Bekar	İstanbul
K5	27	Erkek	Üniversite	Bekar	İstanbul
K6	40	Erkek	Lise	Bekar	Ankara
K7	32	Erkek	Üniversite	Bekar	Mersin
K8	37	Kadın	Lise	Evli	Sakarya

K9	31	Erkek	Lisansüstü	Evli	Eskişehir
K10	40	Kadın	Lise	Evli	İstanbul
K11	53	Erkek	İlkokul	Evli	Gaziantep

Çalışma grubunu oluşturan bireyler Türkiye'nin farklı bölgelerinden olup 4'ü İstanbul, 1'i Eskişehir, 1'i Sivas, 1'i Ankara, 1'i Çankırı, 1'i Gaziantep, 1'i Sakarya ve 1'i Mersin'de ikamet etmektedir. İlk katılımcıya Sivas'tan ulaşılmıştır. Çalışma gruba katılanların yaş ortalaması 37,6' olup 7'si evli, 4'ü bekar; 6'sı üniversite, 4'ü lise, 1'i ilkokul mezunudur. Tüm katılımcıların ana dili TİD olduğu için görüşmelerde iletişim dili olarak TİD benimsenmiştir.

3.3. Veri Toplama Araçları ve Verilerin Elde Edilmesi

Çalışma grubuna yöneltilen araştırmacılar tarafından oluşturulan katılımcıların yaş, eğitim, yaşadıkları şehir, cinsiyet gibi bilgilerine ilişkin sosyodemografik bilgi formu ve derinlemesine görüşme soruları aracılığıyla veriler elde edilmiştir. Görüşme formunda araştırmacının amacı doğrultusunda hazırlanan sorular yer almaktadır. Görüşme soruları, sağırın damgalanma deneyimlerine ilişkin katılımcıların "nasıl" düşündüğüne ve anlamlandırdığına ilişkin sorulardır. Sorular bilgilendirilmiş onam formu ile birlikte sunulmuş, araştırmaya katılım rızası gösteren katılımcılarla görüşmeler yapılmıştır. Bu sorular açık uçlu olarak hazırlanmış, sağır için sadeleştirilmiştir. Bu sorular;

- Bir sağır olarak günlük yaşamınızda en sık karşılaştığınız sorunlar nelerdir? Örneğin ev dışında en çok yaşadığınız sorunlar nelerdir?
- Sağır bir birey olarak kamu kurumlarında hangi sorunlarla karşılaşıyorsunuz? Hiç daha önce bir kamu kurumundan iletişim kuramadığınız için hizmet alamadığınız oldu mu?
- Yaşadığınız sorunları nasıl çözmeye çalışıyorsunuz?
- Konuşabilen kişilerle nasıl iletişim kuruyorsunuz? Sizinle ilgili tepkileri veya geribildirimleri genellikle nasıl oluyor?
- Sağır olduğunuz için daha önce hiç ayrımcılığa/damgalanmaya uğradınız mı? Örneğin; şiddet görme, dışlanma, atılma, ötekileştirilme gibi durumlara maruz kaldınız mı? Varsa anlatır mısınız?
- Sağırın geleceği için beklentileriniz nelerdir?

olarak yapılandırılmıştır. Bu sorular sağır yetişkinlerin anlayabileceği sadelikte ve TİD ile yöneltilmiş olduğundan soru öncesinde bilgilendirme yapılmış, görüşmenin nasıl seyredeceği konusunda katılımcılar aydınlatılmıştır. TİD'de yapılan araştırmalarda araştırmacıların sağır kültürüne hakim olmaları önemlidir, bu bakımdan görüşmelerde dilin yalnızca işaretlerden değil jest, mimik, göz teması, işaret takibi, geri bildirimler verme, sözün kesilmemesi vb. yönlerine de dikkat edilmektedir. Dijital ortamda daha iyi bir iletişim için araştırmacı, sağır odaklı bir yaklaşımı benimsemiş, örneğin görüntü akışının kesilmemesi ve işaretlerin görünürlüğü için zıt renk kıyafet-zemin gibi fiziksel ayrıntılara dikkat etmiştir.

Çalışma grubuna ulaşma sürecinde araştırmacılar, 11 yetişkin sağır katılımcıyla çevrimiçi görüşmeler yapmış ve araştırmacının içeriği hakkında bilgilendirme yapmıştır. Sağır kimliğinin oluşumunda etkili olan unsurlar ve

katılımcıların damgalanma deneyimleri hakkında incelemelerde bulunmuş, değerlendirmelerde katılımcı gözlem konumu sağlanmıştır. Görüşme için gönüllü olan ilk katılımcıyla Zoom programı ile görüşme yapılmıştır. Görüşmeler TİD ile yapılmış olup katılımda gönüllülük ilkesi gözetilmiştir. Her bir görüşme ortalama 60 dakika sürmüştür. Araştırmacı temel ve ileri seviye TİD eğitimi belgelerine sahip olup aynı zamanda tercümanlık sertifikasına sahiptir. Yaklaşık 7 yıldır aktif olarak TİD ile sağlırlarla iletişim kurmakta ve bu dili yazılı metne dönüştürerek tercüme edebilmektedir.

3.4. Analiz

Video kayıtları araştırmacılar tarafından Office Word ortamında yazılı olarak tercüme edilmiş ve deşifresi yapılmıştır. Video kayıtlarının metne döküm süreci, her bir kayıt için (K1, K2, ...K11) başlat-durdur usulünde yazıya aktarılması yoluyla gerçekleştirilmiş ve böylece deşifre belgeleri oluşturulmuştur. Yapılan görüşmeler ile oluşturulan veriler tematik ağ analizi yoluyla olarak analiz edilmiştir. Verilerin analizinde Braun ve Clarke'ın (2006) tematik ağ analizindeki aşamalar izlenmiştir. Görüşme kayıtlarının metne dökümünden analiz raporunun yazılmasına kadar süreci kapsayan bu aşamalar sırasıyla veriyle yakınlık kurma, ilk kodların üretilmesi, temaları arama, temaları gözden geçirme, adlandırma ve raporun yazılmasını içermektedir. Buna göre analiz sürecinde birinci aşamada, görüşme dökümleri ve alınan notlar defaatle okunarak veriyle bir yakınlık kurmaya ve veriyi bir bütün olarak kavramaya çalışılmıştır. Ardından görüşme dökümleri MAXQDA 2020 yazılımına aktarılmış, burada da bir dizi tekrar okuma gerçekleştirilmiştir. İkinci aşamada önce metinlerde araştırma soruları açısından anlamlı bulunan ifade ve kavramlar işaretlenmiş, daha sonra işaretlenen metin ve sözcük parçaları birbirleriyle ilişkileri bakımından bazı taslak başlıklar altında gruplanmıştır. Bu gruplar içinde her bir metin parçasını tekrar gözden geçirerek yine taslak olarak adlandırılan ifadelerle kodlanmıştır. Oluşturulan bu kodlar benzerlik ve ilgilerine göre yeniden gruplandırılmıştır. Kodlama sürecinde Braun ve Clark (2006) tarafından önerildiği gibi kısa ve öz ifadelerle kod oluşturmaya, kodların araştırma soruları ile ilgili olmasına özen gösterilmiştir. Son aşamada sağlırların yaşadığı damgalanma deneyimlerine ilişkin bulgular betimsel olarak açıklanmıştır.

4. BULGULAR

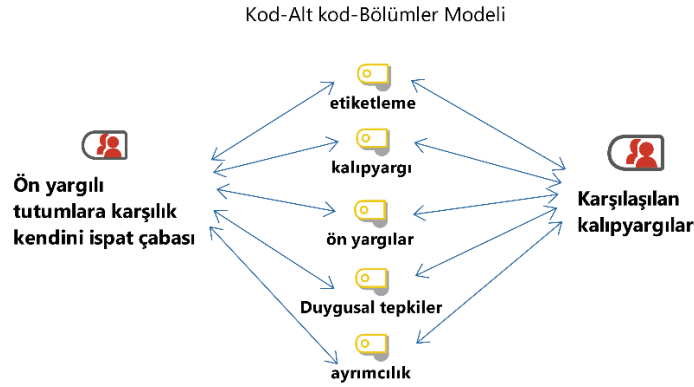
Çalışmada görüşme dökümü yapılan 11 word belgesindeki toplamda 4995 sözcük içinden en sık tekrarlanan sözcükler "sağır" (105), "engelli" (54) ve "işitme" (54) sözcükleridir.

Şekil 1. Kod Sistemi

Kod Sistemi											
▼ Damgalanma											0
etiketleme			■	■	■	■			■		5
kalıpyargı		■		■	■	■					4
önyargı		■	■		■	■			■		5
Duygusal tepki		■	■	■		■			■	■	6
ayrımcılık		■	■	■	■				■	■	6

Veriler açık kodlamada ilk olarak damgalanma ve sağır kimliği kategorilerine ayrılmış, daha sonra bu kategoriler kodlar oluşturularak gruplara ayrılmıştır. Katılımcıların söylemleri “sağır kimliğine yönelik sosyal damgalama” ana teması altında incelenmiştir. Temalar altında oluşturulan kavramlara ilişkin söylemlerin analizinde kavramsal bir tartışma alanı ortaya koyulmuş; sağır dayanışmasının sağır kimliği açısından nasıl ele alındığı analiz edilerek tartışılmıştır. İlk olarak sağır kimliğine yönelik damgalanmada Link ve Phelan (2001)’in geliştirdiği beş damgalama aşaması “etiketleme”, “kalıpyargılar”, “önyargılar”, “duygusal tepkiler” ve “ayrımcılık” kodları ile damgalanma deneyimleri kodlanmış ve analiz edilmiştir.

Şekil 2. Damgalanma Deneyimleri Kod Haritası

Şekil 2’de yer alan damgalanma deneyimlerinin kod haritasında katılımcıların söylemleri damgalanmanın beş aşaması açısından ele alınarak gruplandırılmıştır. Buna göre çoğunlukla damgalanmanın son aşaması olan ayrımcılık deneyimleriyle karşılaştıkları söylenebilir. Şekil 2.’de her bir alt temadaki veri sayısı; ön yargı temasında 15 iken etiketlemede 17, kalıp yargılarda 17, duygusal tepkide 19 ve ayrımcılıkta 46’dır. Damgalanma ana teması altında 5 ayrı alt tema incelendikten sonra bu alt temalar tekrar 2 ana tema altında çeşitlendirilmiştir. Bunun nedeni benzer damgalanma deneyimlerinin farklı bir ortak üst temada birleştirilmesi ve analiz okumalarında tespit edilen tekrara düşmenin önüne geçilmesidir. Son halde sağır bireylerin damgalanma bulguları “önyargılı tutumlara karşılık kendini ispat çabası” ve “karşılaşılan kalıp yargılar” temaları olmak üzere 2 ana temada ortaya koyulmuştur.

4.1.Sağır Kimliğine Yönelik Damgalama

Sağır kimliğine yönelik damgalanma deneyimleri toplumun önyargılı tutum ve davranışları ile sağır kimliğinin sahiciliğinin sorgulanması, işaret diline ilişkin sorunlar ve duymamakla ilişkili olumsuz tutumlar üzerinden yapılmaktadır. Katılımcıların yanıtları önyargılı tutumlar ve sağır kimliğine yöneltelen farklı anlamlar üzerinden değerlendirilmiştir.

Sağır kimliğiyle örtüştürülen sosyal damgalanmada sağır bireyler bunu önyargılı kişilere kendilerinin sağır olduğunu ispatlama çabası içinde olmakla veya sağırlığa ilişkin kalıp yargılara maruz kalarak tecrübe etmektedir.

4.1.1.Önyargılı Kişilere Kendini İspatlamak

Katılımcıların damgalanma biçimleri engelliliğin toplumsal boyutlarından birisi olan görünürlük ile ilişkilidir. Engelli algısında bir uzvun kaybı ya da yardımcı bir ürün kullanımı eşlik ettiğinden duymamak kişilerde engelli

olup olmadığı şüphesiyle tezahür etmektedir. Bu durumda sağır bir bireyin işitmeme durumunu ispat etmek durumunda kalmaktadır. Bu durum işaret diline veya işitme cihazına dair bilgi eksikliği ile açıklanabilir.

Kamu kurumları daha anlayışlı ancak okuma yazma yoksa işimiz zor. Tercüman veya (Children of Deaf Adults [sağır ebeveynlerin çocukları] kısaltması olan) CODA'ya ihtiyaç var. Normalle iletişimimiz büyük sorun, önyargılı kişilere kendimizi ispatlamak için çok zorlanıyoruz. (K2, 41, erkek)
Kamu çalışanları çok hızlı konuşuyorlar. Bu da dudak okumayı güçleştiriyor. Merkezi Hekim Randevu Sistemi (MHRS) gibi sistemlerden randevu almak zor. (K7, 32, erkek)

Özellikle resmî kurumlarda hizmetten yararlanamamak sağır için bir sosyal dışlanma konusudur. Kamu çalışanlarının işaret dili bilmemesi bir tarafa, oldukça hızlı konuşmalarından dolayı dudak okuyamamak, sağırın kendilerini yazarak ifade ettikleri takdirde de anlaşılabilirlikleri, ayrıntılı bir şekilde sorunu ifade edememeye dayalı yanlış ya da eksik anlaşılmaya bağlı başka sorunların yaşandığı görülmektedir. Bunlardan en önemlisi sağlık konularıdır. Hastalık semptomunu ifade edemeyen bir sağır birey için yanlış teşhis koyulmasına bağlı çok daha önemli sorunlarla karşılaşmaları kuvvetle muhtemel bir risktir.

Sağır için en sık karşılaşılan sorunun iletişim kurulamaması olduğunu söyleyebiliriz. Bu yalnızca devlet kurumlarında değil yaşamın her anında karşılaşılan bir sorundur. Telefonun çalmasıyla her an bir tercümana ihtiyaç duyulması buna örnektir. Yaşanan birçok sorunun aslında iletişim engeli ile ilgili olduğunu belirtmeleri, kendilerinin işitme kaybına sahip olmaları ile değil dil eksenli bir farklılıkla ilişkilendirmeleri dikkat çekicidir. Nitekim aynı dili konuşan kişilerle iletişim kurduklarında herhangi bir sorun yaşamadıklarını belirtmektedirler.

Evin dışında (devlet kurumları, market, avm, banka gibi) özellikle pandemi döneminde iletişimsizlik en büyük sorundur. (K11, 53, erkek)

Telefonla görüşmede çok sorun yaşıyorum. Ben sağır kişilerle konuştuğum zaman bir sorun yaşamıyorum ama konuşan kişilerle iletişim sorun oluyor. (K1, 43, erkek)

En büyük sorunumuz iletişim. Engelliler gibi hissetmiyoruz ama toplum bize sınırlar koyar çünkü işiten insanlarla iletişim kurmak çok zor, bizim dilimizi bilmeyen duyan insanlarla iletişim kurmak zor. En çok zayıf iletişimde sıkıntı yaşıyorum. (K5,27, erkek)

Benim dilimden anlayacak insan bulamıyorum. (K7, 32, erkek)

Kendilerini bir engelli grubu olarak görmediğini ifade eden sağır bireyler esas sorunun toplumun işaret dili bilmemesinden kaynaklandığını belirtmektedir. Kendilerini toplumdan ayrı düşünen bir topluluk olarak görmelerinin temelinde bu gerçeklik yatmaktadır. Konuşan kişilerle aynı ortamda bulunmaları halinde sessiz kalmak/bırakılmak sağır topluluğuna duyulan aidiyeti pekiştiren bir unsurdur. Bu aidiyetin bir diğer ifadesi de söylemde yer alan "benim dilim" ifadesidir. Ayrıca iletişimin "zayıf" olarak nitelendirilmesi ile konuşabilen kişilerin işaret dili bilmemesi arasında kuvvetli bir bağlantı kurulmaktadır.

4.1.2. Kalıp Yargılara Maruz Kalmak: Gerçekten Sağır Mısın?

Katılımcıların cevaplarından yola çıkılarak sağırlara yönelik işiten bireylerin tutum ve davranışlarının kapsayıcı bir yaklaşımdan uzak olduğu görülmektedir. Ötekileştirici tutumların sağırlara yönelik damgalayıcı

olmasında, toplumun sağır ve işitme engelliler hakkında bilgi sahibi olmaması, şüpheli önyargılara sahip olma, yanlış anlama, sağır olduğuna inanmama, alay konusu olma, fiziksel temasta bulunma, akran zorbalığı, yabancı uyruk sanılma, zihinsel engelli muamelesi yapma gibi tepkiler aldıklarını belirten katılımcılar bu tutumlardan rahatsız olduklarını ifade etmiştir.

Haberlerde, dolmuşlarda işaret dili ile iletişim kurunca yanlış anlaşılıp el kol hareketi sanıp dayak yiyen olmuştu. Sağırın bir araya gelip buna tepki göstermesi lazım. Bazı insanların soğuk bir ifadesi oluyor bizi gördüklerinde, bu rahatsız edici. Telefonla konuştuğumu görünce de yanlış anlayanlar oluyor sen bizi mi çekiyorsun diyor bana. Görüntülü konuşuyoruz biz. Arkadan seslenenler sürekli arkadan dürtüyor vurur gibi abartan çok var, bu çok rahatsız edici. (K6, 40, erkek)

Sağır bireyler konuştuklarında ya da konuşan birisiyle bir şekilde iletişime geçtiklerinde aldıkları tepkilerin önyargılı ya da alaycı bir tutumda olduğunu, özellikle çalışma hayatında buna maruz kaldıklarını belirtmektedir. Bu ötekileştiren davranışların her ne kadar mücadele etmek itici bir unsur olarak görülse de sorunun daha yapısal olduğu düşünülmektedir. Görsel bir dil olan işaret diline dair bilgi sahibi olmayan insanlar tarafından yanlış anlaşılacak şekilde şiddete uğrayan sağır olduğu gibi telefonda görüntülü konuşurken bunu farklı anlayarak tepki veren insanlar bulunmaktadır. Sağır kültürüne ve işaret diline ilişkin bilgisizlik ve bilinçsizlik nedeniyle sağır etiketleyici muamelelerle karşı karşıya kalmaktadır.

İnsanların bize sorduğu sinir bozucu şeyler çok var. Bana birkaç kere şu soruldu: "Okuma yazma biliyor musun?" Dudaklarımdan anlayabiliyor musun?", "Araba sürebiliyor musun?", "Sağır araba kullanabilir mi?", "Ah, Sağır insanlar araba kullanabiliyor mu?" Yani, tabii ki araba kullanabiliyorum. Bazen beni test etmeye çalışıyorlar. Mesela, "Sen gerçekten sağır mısın?" Bu yüzden bazı insanlar arkamdan bağıyor. Gerçekten sinir bozucu o kadar çok şey var ki, yani sağır olmak kolay değil. Birçok işiten insan, sağır vatandaşlar olarak rollerimizi görmezden geliyor ve tanımıyor. (K10, 40, kadın)

Liseyi normal lisede okudum. Arkadaşlar arasında alay konusu oldum. İyi bir arkadaş çevresi edinemedim işitme problemimden dolayı. Arkadaş çevremizle buluşunca kendi aralarında konuştukları oluyor bazen hakkımda. Bu da yanlış anlamama ve rahatsız etmesine sebep oluyor. Bu durum beni üzdü ve toplumdaki uzaklaşmama sebep oldu. Ailemin yardımı ile her sorunun üstesinden gelmeye çalıştım. Hayır daha önce şiddet görmedim sadece ötekileştirilme ve alay konusu oldum. (K4, 31, erkek)

Bir diğer önyargılı düşünce sağırın işitme ve sözel iletişim yetilerinin olmamasına bağlı olarak farklı bir kategoride (zavallı olma, zihinsel engelli, yabancı uyruklu vb. zannedilme) değerlendirilmeleridir ki bu da ayrımcı tutumun göstergesidir. Bu tutumların dışavurumu, sorular sorarak olduğu gibi "gerçekten sağır olup olmadığına" dair şüpheli içerikli davranışlar olabilmektedir.

Lisede mikro saldırılar oldu. Cihazı gösterip alay etmeler, ötekileştirmeler oldu. Normal bir lisede okuduğum için o zamanlar internet yoktu, hak temelli STK tanıdığım, çevrem yoktu. Cihaz kullanan bir arkadaşım bile yoktu. (K5, 27, erkek)

Özellikle çocukluk ve ergenlik dönemlerinde işiten öğrencilerin eğitim gördüğü okullara gidildiğinde sağır akran zorbalığına maruz kaldığını ifade etmektedir. Ancak akran zorbalığına maruz kalma sağırın yalnızca okul ortamında değil sosyal ortamlarda da karşılaştıkları damgalayıcı tutumlardandır. Sağır işitme cihazı kullanmak, konuşulanları anlayamamak ve duyamamaktan kaynaklı zorbalıklara maruz kalmaktadır. Sağırın duymadığını anlamayan kişiler fiziksel temas ile onlarla iletişime geçmeye çalışabilmektedir. Bu durum da sağırın rahatsız olduğu diğer bir husustur. Bu durum ısrarlı olduğunda fiziksel temas rahatsız edici boyutlara varabilmektedir. Yine telefon ile gelen sesli çağrılar da benzer şekilde rahatsız edici olarak ifade edilmektedir.

Ben otobüse biniyorum mesela duymuyorum dememe rağmen şoför çok kötü davranıyor çok sinirli, sen para vereceksin, para vermiyorsan sen binme deyip kovuyor. Bu ayıp olmaz. Çok üzülüm haksızlık bu. Oturuyorsun gelip kaldırıyor. Hocamı aradım o anlattı, kültür yok. Hoca zabıtayı arayıp haber verdi. Cahillik çok. Zor. Bir mağazaya gittim, bir şeyin fiyatını soruyorum kaç para diyorum, benle dalga geçti söylemedi. Etiketin üstündeki farklıydı. Hep üzülüm. (K8, 37, kadın)

Sağır kültürüne yabancı olan insanların bir diğer önyargılı yaklaşımı sağırın yabancı uyruklu olduğuna ilişkin yorumlamalardır. Sağır Türkçe yazı ile kendisinin sağır olduğunu ifade ettiğinde anlaşılabilir. Toplu ulaşım araçlarında engelli kimlik kartına sahip olan sağır ve işitme engelli bireyler ücretsiz ya da indirimli faydalanabilmektedir. Ancak ulaşım araçlarının şoförleri tarafından haksız muamelelere maruz kalmakta, ücret ödemek için zorlanmakta ya da araca alınmamaktadır. Bunun nedeni olarak sağırılık ya da işitme engelliliğin toplumun engelli algısına bağlı olarak dış görünüşten anlaşılması gösterilebilir. Elbette meşru olmayan bu tutumlar sosyal damgalanmanın bir başka boyutunu göstermektedir.

Milli eğitimden bir öğretmen beni şikâyet etmişti. CODA geldi yardımcı. Ben TİD hocasıym dedim. Ben bu öğrencilere yardımcı oluyorum. Hoca benim konuştuğumu da görünce çok şaşırıldı. Dersi ben veremezmişim diye şikâyet etmişler. Fabrikaya geldiler tercüman çağırdım, ifade vermeye gittik. Adamlara ben raporumu da gösterdim, özür dilediler. Çankırı’da ben bir sağıra şiddet uyguladığımı hiç görmedim ama sağır kişilere zihinsel engelli muamelesi yapanların olduğunu gördüm. Bir de çocukları sağır olan anne babalar çocuklarına işaret dili öğretmiyorlar ya da dudak okumayı da bilmiyor, çocuk zihinsel engelli sanılıyor. Cahillik var. (K3, 39, erkek)

Konuşamayan ya da işitmeyen kişilere yönelik zihinsel engelli önyargısını sağır deneyimlemekte, bundan dolayı da haksızlığa uğrayabilmektedir. Sağır bir katılımcı daha önce TİD eğitimi verdiği için bu eğitimi vermeye “yeterli” bulunmadığı gerekçesiyle şikâyet edildiğini ifade etmiştir. Bunun nedeni olarak da sağır birisinin konuşamayacağı ya da herhangi bir eğitimi veremeyeceğine dair kalıp yargılar ve bilgisizlik olduğu söylenebilir.

5. TARTIŞMA

Bu çalışma yetişkin sağırın ne tür damgalayıcı tutumlarla karşılaştıklarını öne çıkarmaktadır. Sağır kimliğinin tanımlanmasında ayırt edici olan dil farklılığı, işitme eksenli bir farklılığa sahip olmak ve damgalayıcı unsurlar sağırın gözüyle ortaya koyulmuştur.

Sağır bireylerin damgalanma deneyimlerini ortaya koyan çalışmalar incelendiğinde çoğunlukla sağır ve işitme kayıplı öğrencilerin istihdam ve eğitimdeki sosyal kısıtlamalar, başkalarına bağımlılık, işitme kaybının derecesi, sağlığın başlangıç yaşı, kişilik özellikleri, mental sağlık durumu, kimlik türü (işitme dünyasına dahil olma) ve sağır kültürleşmesine etki eden öğrenme koşulları üzerinedir (Bat-Chava ve Deignan, 2001; Preisler vd., 2005; Eriks-Brophy vd., 2007; Mikhailova vd, 2020). Bu çalışmada ise yetişkin sağır insanların sosyal damgalanmalarında kamusal alanlarda -özellikle sağlık kurumları ve çalışma ortamlarında- önyargılı/şüpheli tutumların olduğu görülmektedir. Bu tutumların tercüman eksikliği başta olmak üzere bilgisizlik, şüphe ve yabancılaşmayı içerdiği söylenebilir. Sağır ve işitme engelliler hakkındaki bilgi eksikliği, yanlış anlaşılma, sağır olduğuna inanmama, alay konusu olma, fiziksel temasta bulunma, akran zorbalığına maruz kalmak, yabancı uyruk sanılmak ve zihinsel engelli muamelesi görmek olarak tezahür etmektedir. Sağır insanların kendilerini ispat etmek durumunda bırakılmaları şüphe ve önyargılı yaklaşım ile sosyal damgalanmanın bir göstergesidir. Burada engelliliğin dışarıdan görünürlüğü sağır insanlara olan güvensizlikle ilişkilendirilebilir. Ayrıca sağır bireylere, iletişim dillerine ve diğer özelliklerine ilişkin toplumsal farkındalığın düşük olduğu söylenebilir. Engelli ayrımcılığı bağlamında değerlendirildiğinde Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (BMEHİS) ve ulusal mevzuattaki içermeci politikaların yetersiz kaldığı, toplumun sağır ve işitme engelli kişilere ilişkin dışlayıcı tutumlarının önüne geçilmesi gerekliliği açıktır.

Birçok çalışma sağır bireylerin, kendilerine özgü iletişim tarzları ve ihtiyaçları nedeniyle etiketlenen, reddedilen ve işiten dünyadan dışlanan damgalanmış bir nüfus olduğunu, çoğu zaman işiten bireyler tarafından "öteki" olarak algılandıklarını ortaya koymaktadır (Mousley ve Chaudoir, 2018; Aydoğdu ve Yüksel, 2020). Ancak tam olarak "nasıl" damgalandıklarına dair sağır insanların gözünden deneyimlerin yeterince aktarılmadığı görülmektedir. Çalışmamızda damgalanma davranışlarının betimlenmesiyle bu sorunun daha görünür ve somut hale geldiği, bu bakımdan diğer çalışmalardan farklılaştığı söylenebilir.

Sağır bireyler, karşılaştıkları stereotipler nedeniyle bunları kendi imajlarına asimile etme riskiyle karşı karşıya kalmaktadır (Cambra, 1996). Bu bakımdan damgalanma süreçlerinin sağır insanların özellikle "içsel damgalanma"ya etkilerini ve ruh sağlığı ile ilişkisini ortaya koyan ileri araştırmaların yapılması gerekmektedir. Ancak bu çalışmalarda sağır insanlara yönelik patolojikleştirici perspektiflerin işiten dünyası ile sosyal uyumlarına olumsuz etkisi riski göz önünde bulundurulmalı, içermeci perspektifle sağır kimliğinin tanınmasına katkı sağlayan çalışmalar yapılmalıdır.

Sağır bireylerin yaşadığı iletişim bariyerindeki etkenler okuryazar olup olmama ve cihaz kullanıp kullanmama ile ilişkilendirilmiştir. Yapılan çalışmalar sağır bireylerin damgalanmasını sosyoekonomik özellikleri, ruh sağlığı ve diğer refah seviyeleri ile ilişkili olduğunu (Fellinger vd., 2012; Kvam vd., 2007; Pick, 2013), tipik olarak duyamamak ve farklı bir dil konuşmakla ilişkilendirilerek dışlayıcı tutumlara maruz kaldıklarını ortaya koymaktadır. Ancak Türkiye'deki sağır insanlar için TİD'de ya da iki dilli eğitim sisteminin eksikliğinin bir sonucu olarak okuryazarlık durumunun iletişim kurmada belirleyici olduğu söylenebilir. Çalışmamızda katılımcıların bazıları işitme engelliler özel eğitim okullarında değil işiten öğrencilerle birlikte eğitim görmüşlerdir. Bunun

sonucunda ise akran zorbalığı, uyum sağlayamamak gibi sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Bu sistemin sağlıkların damgalanma süreçlerini pekiştirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Sağır bireyler hakkındaki etiketlemelerle ilgili çalışmalar, çoğunlukla işiten bireylerin gözünden ele alınmakta, sağır-işiten karşılaştırması yapılmakta ve sağırlara yönelik etiketlerin “olgunlaşmamış”, “duygusal”, “agresif” ve “tartışmacı” şeklinde olduğu belirtilmektedir (Coryell ve diğerleri, 1992). Ancak bu çalışmaların güncelliği sorgulanmalı, genellenebilir nicel araştırmalarla sağlıkların damgalanmasına yönelik bilimsel çalışmalar yapılmalı ve daha da önemlisi etiketlenmenin kültürel yönlerinin de incelenmesi gerekmektedir. Çalışmamız damgalanma sürecini sağır bireylerin kendi deneyimlerinden hareketle ele alması ve Türk Sağır bireylerle görüşülmesi bakımından farklılaşmaktadır. Ancak damgalanma süreçlerinin işiten kişilerin sağırlara, sağır kimliğine ve kültürüne atfedilen anlamlara yönelik incelenmesi önemli görülmektedir.

Sağır yetişkinlerin işiten dünyasına dahil olamamasında sosyal damga faktörleri dil bariyeri, sağır kimliğine ilişkin yerleşik düşünceler, yukarıda bahsi geçen ön yargılı tutum ve davranışlar ile kalıp yargılardır. Bu sorunlar şüphesiz Türkiye’de sağır kimliğinin tanınmaması, TİD’e ilişkin farkındalık düzeyinin düşük olması ve sağır topluluğunu kapsayıcı sosyal sistemlerin yetersiz olması ile ilgilidir. Sağırlar için TİD odaklı erişilebilirlik sistemlerinin geliştirilmesine, tercüman istihdamının artırılması başta olmak üzere sağlık, adli kurumlar, eğitim ve toplumsal alanlardaki iletişim bariyerinin kaldırılması için hak temelli perspektifle damgalama karşıtı anlayışın ön plana çıkarılması gerekmektedir.

6. ÖNERİLER

Son yıllarda sağır bireylerin toplumsal görünürlüğü ve TİD eğitimlerinin artması, sağır topluluğunun yaşadıkları sorunları da bilinir hale getirmiştir. Ancak sağlıkların yaşadıkları damgalanma deneyimleri toplumsal farkındalığın düşük olduğunu göstermektedir. TİD’e ve sağlıkların spesifik özelliklerine ilişkin farkındalığın artırılmasına yönelik toplumsal uyum ve kabul politikaları gerçekleştirilmelidir.

Sağır bireylerin yaşadıkları damgalanma sorunları eğitim/okul öyküsü ile ilgilidir. Sağır yetişkinlerin işitme engelliler özel eğitim okulları yerine kaynaştırma sınıflarında eğitim görmeleri sonucunda dil ediniminin ileri yaşlarda gerçekleşmesi, akademik başarının düşmesi, izole olma ve zorbalığa maruz kalma gibi sorunlara neden olabilmektedir. Buna karşılık Almanya, ABD ve İskandinav ülkelerinde örnekleri olan çift dilli eğitim yapılanmasına ihtiyaç vardır. Türkiye’de MEB’e bağlı işitme engelliler özel eğitim okullarında, işaret ve sözel dilin bir arada olduğu eğitim sisteminin oluşturulması beklenmektedir.

TİD, hayatın hemen her alanında yaygınlaştırılmalı, TİD ile iletişim kurabilen kamu personelleri, öğretmenler ve akademisyenlerin sayısının artırılması hedeflenmeli ve doğru yöntemle TİD yaygınlaştırılmalıdır. Buna yönelik sosyal politika süreçlerinin hayata geçirilmesi dışlayıcı unsurların önüne geçilmesi bakımından önemlidir.

Sağır bireylerin güçlendirilmesi ve damgalayıcı unsurlara karşı mücadele edilebilmesi için sosyal hizmet müdahaleleri aktif olarak uygulanmalı, bu uygulamalarda Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi’nin “Ayrımcılık” maddesine dayalı olarak hak temelli anlayışla yaklaşılmalıdır. Buna yönelik sağır bireylerin

güçlendirilmesi ve dışlayıcı unsurlara karşı mücadele edilebilmesi için grup çalışmaları ve makro sosyal hizmet uygulamaları gerçekleştirilmelidir. Sosyal hizmet uzmanları ve akademisyenleri için sağır müracaatçılarla görüşme becerilerinin geliştirilmesine yönelik TİD odaklı çalışmalar yapılmalıdır. Sosyal hizmet uzmanları ve öğrencilerinin TİD’i öğrenmeleri için müfredat ve mesleki yeterlilik kapasite geliştirme planları ve projeleri üzerinde çalışılmalıdır.

Damgalanma karşıtı müdahalelerde savunuculuk rolü ön plana çıkmaktadır. Sessiz dünyanın sesi olmak üzere TİD öğrenerek sağırların sesi, sosyal hizmet uzmanının önemli rollerinden birisi olan savunuculuk gereği duyurulmalıdır. Sosyal hizmetin beceri temelinde yer alan kültürel yetkinlik sağır müracaatçılar için yeniden ele alınmalı, sosyal hizmet lisans eğitim müfredatlarında sağır kültürünü ve kimliğini de ele alan TİD derslerine yer verilmelidir.

Türkiye’de sağırlık çalışmalarının ilerlemesi için dilbilim, tıp, odyoloji, sosyoloji, psikoloji, eğitim bilimleri ve sosyal hizmet ortaklığında sağırların psikososyal, dilsel, eğitsel ve işitsel açıdan spesifik çalışmaların yapılması, buna yönelik bilimsel çalışmaların ve çalıştay, sempozyum, proje gibi ortak paydaların artırılması önerilmektedir.

Kaynakça

- ASHB, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2023). Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni Ocak 2023. https://www.aile.gov.tr/media/130921/eyhgm_istatistik_bulteni_ocak_23.pdf
- Aureala, W. (2001). *Battered Women in Shelters: A Comparative Analysis of the Expectations and Experiences of African American, Mexican American and Non-Hispanic White Women*. Doktora Tezi
- Atayurt Fenge, Z. ve Subaşıoğlu, F. (2019). Dünyada ve Türkiye'de İşitme Engellilik: Zaman Çizelgesi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 59(2), 1188-1207.
- Aydoğdu, B.N. & Yüksel, M. (2020). Kimlik ve Kültür Bağlamında İşitme Engellilik/Sağırılık. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 10(1), 51-65.
- Barbotte, E. ve diğ. (2001). Prevalence of Impairments, Disabilities, Handicaps and Quality of Life in the General Population: A Review of Recent Literature. *Bulletin of the World Health Organization*, 79(11), 1047–1055.
- Barnes, C. (1995). Disability, Cultural Representation and Language. *Critical Public Health*, 6(2), 9–20.
- Bat-Chava, Y. and Deignan, E. (2001). Peer relationships of children with cochlear implants. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 6, 186–199.
- Becker, H. S. (2013). *Hariciler (Outsiders): Bir Sapkınlık Sosyolojisi Çalışması*. (çev. Levent Ünsaldı, Şerife Geniş), Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Bienvenu, M.J. (2001). *Can Deaf People Survive "deafness"*. In: Deaf World. Ed: Bragg L., New York University Press, NY, s. 318-324.
- Biz Olmadan Bizim Olmaz Çalıştay Raporu (2019). 2023 Eğitim Vizyonu Doğrultusunda İşitme Engellilerin Eğitim Sorunları Çalıştayı Sonuçları, 09-10/Nisan/2019, <https://www.ied.org.tr/wp-content/uploads/2021/06/13.06.19-il-mem-calistay-kararlari.pdf>.
- Bos, A.E.R., Pryor, J.B., Reeder, G.D. and Stutterheim, S.E. (2013). Stigma: Advances in Theory and Research, *Basic and Applied Social Psychology*, 35, 1, 1-9.
- Braun, V. ve Clarke, V. (2006). Using Thematic Analysis in Psychology, *Qualitative Research in Psychology*. 3(2), 77-101.
- Cambra, C. (1996). A comparative study of personality descriptors attributed to the deaf, the blind, and individuals with no sensory disability. *American annals of the deaf*, 24-28.
- Coryell, J., Holcomb, T. K., & Scherer, M. (1992). Attitudes toward deafness: A collegiate perspective. *American Annals of the Deaf*, 299-302.
- Corrigan, P.W. and Watson, A.C. (2002). Understanding The Impact of Stigma on People with Mental Illness, *World Psychiatry*, (1)1, 16-20.
- Crocker, J., and Major, B. (1989). Social stigma and self-esteem: The self-protective properties of stigma. *Psychological Review*, 96, 608–630.
- Eriks-Brophy, A., Durieux-Smith, A., Olds, J., Fitzpatrick, E., Duquette, C., and Wittingham, J. (2007). Facilitators and barriers to the integration of orally educated children and youth with hearing loss into their families and communities. *The Volta Review*, 107, 5–36.
- Fellinger, J., Holzinger, D. and Pollard, R. (2012). Mental Health of Deaf People. *The Lancet*, 379, 1037–1044.

- Goffman, E. (2020). *Damga Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*. (çev. Levent Ünsaldı, Şerife Geniş, Suphi Nejat Ağırnaslı.), Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Hehir, T. (2009). Eliminating Ableism in Education. *Harvard Educational Review*, 72(1), 1–33.
- Kemaloğlu, Y. (2016). *Türkiye’de İşitme Engelinin ve Sağırların Genel Görünümü ve Sorunları*, Ellerle Konuşmak: Türk İşaret Dili Araştırmaları (içinde). Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Kvam, M.H., Loeb, M., and Tambs, K. (2007). Mental health in deaf adults: Symptoms of anxiety and depression among hearing and deaf individuals, *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 12,1–7.
- Lamont, M. and Mizrahi, N. (2012). Ordinary People Doing Extraordinary Things: Responses To Stigmatization In Comparative Perspective. *Ethnic and Racial Studies*, 35(3), 365–381.
- Lee, S. S. (2011). Collective Identity, Learning, and the Deaf Rights Movement. *Critical Disability Discourses/Discours Critiques Dans Le Champ Du Handicap*, 3, 1–13.
- Leigh, I. (2009). *A lens on deaf identities. Perspectives on Deafness*.
- Link, B.G. and Phelan, J.C. (2001). Conceptualizing Stigma. *Annu. Rev. Sociol.*, 27, 363-385.
- Malhotra, R. (2012). The Disability Rights Movement: From Charity to Confrontation. *Socialism and Democracy*, 26(2), 132–135.
- McDonnell, P. (2016). Disability, Deafness and Ideology in the late Twentieth and early Twenty-first Centuries. *Educação & Realidade*, 41(3), 777–788.
- Mikhailova, N. F., Fattakhova, M. E., Mironova, M. A. and Vyacheslavova, E. V. (2020). Stigmatization Of Deaf And Hard-Of-Hearing Students Studying In Different Institutional Settings. In T. Martsinkovskaya, & V. Orestova (Eds.), *Psychology of Personality: Real and Virtual Context*, vol 94. European Proceedings of Social and Behavioural Sciences (pp. 489-497). European Publisher.
- Mousley V.L. and Chaudoir, S.R. (2018). Deaf Stigma: Links Between Stigma and Well-Being Among Deaf Emerging Adults, *The Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 23,4,341–350.
- Oliver, M. (1998). Theories in Health Care And Research: Theories Of Disability İn Health Practice And Research. *BMJ*, 317(7170), 1446–1449.
- ÖZİDA (2010). *Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması*. <https://www.aile.gov.tr/media/5597/ozurluluge-dayali-ayrimciligin-olculmesi-arastirmasi.pdf>
- ÖZİDA (2009). *Özürlülük Eğitimi: Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor Temel Araştırması*. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayını, Ankara.
- Padden C. (1980). *The Deaf Community And The Culture Of Deaf People*. In: *Sign Language And The Deaf Community*, Eds: Baker C, Battison R., Silver Spring, MD: National Association Of The Deaf, 89- 103.
- Patton, M.Q. (2018). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri (2.baskı)* (çev. Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir). Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.
- Pick, L. (2013). *Healthcare Disparities In The Deaf Community*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Preisler, G., Tvingstedt, A., and Ahlstrom, M. (2005). Interviews with deaf children about their experiences using cochlear implants. *American Annals of the Deaf*, 150, 260–267

- Resmî Gazete (2019). Sağırkların, İşitme ve Görme Engellilerin Yayın Hizmetlerine Erişiminin İyileştirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, 11 Ekim 2019, sayı: 30915, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/10/20191011-15.htm>.
- Shakespeare, T. ve Watson, N. (2011). Farkı yaratmak: Sakatlık, siyaset ve tanınma. Bezmez, D., Yardımcı S., ve Şentürk Y. (Ed.) *Sakatlık Çalışmaları Sosyal Bilimlerden Bakmak* içinde (299-323). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Sömen, O. (2022). *Türk Sağır ve İşitme Engelli Halk Bilimi*. İstanbul Aydın Üniversitesi, Doktora Tezi, İstanbul.
- Symeonidou, S. (2009). The Experience of Disability Activism through the Development of the Disability Movement: How Do Disabled Activists Find Their Way in Politics?. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 11(1), 17–34.
- Şişman, Y. (2012). Özürlülük Alanında Kullanılan Kavramlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 7(28), 69–85.
- TÜİK (2020). Türkiye Sağlık Araştırması 2019. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkey-Health-Survey-2019-33661>
- TSMF, Türkiye Sağırklar Milli Federasyonu (2016). <https://www.tsmf.org.tr/tarihcemiz/> erişim: 20.06.2023.
- Verstraete, P. (2007). Towards a Disabled Past: Some Preliminary Thoughts about the History of disability, Governmentality and Experience. *Educational Philosophy and Theory*, 39(1), 56–63.

